

KÜLÖNLENYOMAT

A

SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG

Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok c. tanulmánykötetből

A MAGYAR ÉS A DÉLSZLÁV NÉPBALLADÁK
ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA

VARGYAS LAJOS

BUDAPEST, 1972

A MAGYAR ÉS A DÉLSZLÁV NÉPBALLADÁK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA

VARGYAS LAJOS

A magyar nép balladáinak kelet-európai népekhez vezető szálait az egész európai népballada összefüggéseinek keretében vizsgáltam abban a tanulmánysorozatban, amelyet 1959 óta magyarul és részben németül tettem közzé, legutóbb pedig egyetlen kötetben angolul.¹ Ebből a kutatásból kiderült, hogy a kelet-európai anyag elmélyült elemzése új szempontokat adhat az egész európai ballada elméleti kérdéseire is. Nem lesz érdektelen tehát továbbmenni ezen az úton, és külön szemügyre venni szomszédos népeink balladakapcsolatait, nem tudjuk-e belőlük tovább finomítani balladára vonatkozó ismereteinket.

Tanulmányaimban a következő balladatémákat tárgyaltam mint olyanokat, amelyek mind nálunk, mind a délszláv népeknél előfordulnak, és túlnyomó részük genetikai kapcsolatban áll egymással (angol könyvem és a magyar közlemények tárgyalási sorrendjében haladva):

1. Vitéz és kegyes

magyar: *Kerényi Gy.*: Erdélyi népzene. Éneklő Ifjúság. 1944. március. 80.; délszláv: *Prodanović, J. M.*: Ženske narodne pesme. Beograd 1925. 170. sz.; *Žganec, V.*: Hrvatske narodne pjesme. Kajkavske. Zagreb 1950. 375. sz. + jegyzet; *Poljanin, G.*: Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju po Istri i kvarnerskih otocih. I. Trst 1879. 69. XXV. sz.; *Vujičić, St. D.*: A koszovói lányka. Bp. 1957. 29.

¹ Vargyas Lajos: *Kutatások a népballada középkori történetében*. I. Francia eredetű réteg balladáinkban. Ethn 1960. 163–276.; II. A honfoglaláskori hősepika továbbélése balladáinkban. Ethn 1960. 479–523. — Das Weiterleben der Landnahmezeitlichen Heldenepik in den ungarischen Balladen. Acta Ethn 1961. 241–294.; III. A „Körmüves Kelemen” eredete. Néprajzi Értesítő 1959. 5–73. és mell. — Die Herkunft der ungarischen Ballade von der eingemauerten Frau. Acta Ethn 1960. 1–88.; IV. Műfaji és történeti tanulságok. Ethn. 1962. 206–259.; Ua: Researches into the Mediaeval History of Folk Ballad. Budapest, 1967.

2. Három árva

magyar: pl. *Csanádi I. – Vargyas L.*: Röpülj páva, röpülj. Bp. 1954. 100 – 102. sz.; délszláv: *Kurelac, F.*: Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Željeznoj na Ugrih. Zagreb 1871. 306. és 486. sz.; *Žganec, V.*: Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja. I. Zagreb 1924. 109. sz.; *Žganec* 1950. 333. sz.; *Žganec, V.*: Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja. I – II. Zagreb 1950 – 1952. 98., 345a., 346ab., 511., 512a., 516b. sz.; Hrvatske narodne pjesme [a továbbiakban: HNP] I. Broz, J. – Bosanac, St.: Junačke pjesme. Zagreb 1896. 28. sz.; HNP V. Andrić, N.: Ženske pjesme. Zagreb 1909. 44. sz.; *Štrekelj, K.*: Slovenske narodne pesmi. I – IV. Ljubljana 1895 – 1923. I. 344 – 351. sz.

3. Halálratáncoltatott lány

magyar: pl. *Csanádi – Vargyas* 65 – 69. sz.; délszláv: (csak területileg, nyelvileg a gottscheei, szlovéniai német nyelvsziget-ről való) *Hauffen, A.*: Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Graz 1895. 79. sz.

4. Kegyetlen anyós

magyar: *Csanádi – Vargyas* 23 – 24. sz.; délszláv: *Kuhač, F. S.*: Južno-slovjenske narodne popievke. I – IV. Zagreb 1878 – 1881. III. 243. jegyz. az 1053. sz.-hoz; *Žganec* 1950. 352. sz.; *Nikolić, T. A.*: Srpske narodne pjesme. Novi Sad 1888. 86.; *Štrekelj I.* 51. sz.

5. A háromszoros magzatgyilkos lány-anya

német: pl. *Erk, L. – Böhme, F. M.*: Deutscher Liederhort. I – III. Leipzig 1893. 213. sz.; délszláv: *Štrekelj I.* 171 – 181. sz.; *Žganec* 1950 – 1952. 349., 483., 728. sz.; *Kurelac* 451. sz.

6. Csudahalott

magyar: pl. *Csanádi – Vargyas* 127 – 128. sz.; délszláv: *Vuk St. Karadžić*: Srpske narodne pjesme. I – IX. Beograd 1891 – 1902. I. 737. és 580. sz.; *Osvetnik, M.*: Razne srpske narodne pjesme. Novi Sad 1888. 23. sz.; *Đorđević, V. R.*: Srpske narodne melodije (Južna Srbija). Skoplje 1928. 367. sz.; *Stojanović, Lj.* –

Vitezica, V.: Zbornik junačkih epskih narodnih pesama. Beograd 1930. 696.; *Prodanović* 78. sz.; *Žganec* 1950. 209. és 405. sz.; *Poljanin II.* 15. XI. sz.; HNP VI. *Andrić* 1914. 39. sz.; *Kurelac* 447. sz.; *Štrekelj I.* 112 – 113. sz.; *Grün, A.*: Volkslieder aus Krain. Leipzig 1850. 36.; EPhK 1887. 700.

7. Katonálány

magyar: *Faragó J. – Jagamas J.*: Moldvai csángó népdalok és balladák. Bukarest 1954. 18. sz.; délszláv: *Štrekelj I.* 56 – 57. sz.; *Kurelac* 483. sz.; *Žganec* 1950. 163 – 164. sz.; *Blažinčić, V.*: Narodne pjesme sakupio ih u Slavonii. Petrinja 1920. 25.; *Poljanin* 2., 8., 17. sz.; *Bogišić, V.*: Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa. Beograd 1878. 96. sz.; HNP II. *Bosanac* 1897. 407. dodatak a 36. sz.-hoz; HNP VI. *Andrić* 1914. 16. sz.; *Vuk III.* 40. sz.; *Stojanović – Vitezica* 607.; *Nikolić* 55. sz.

8. Hűségpróba

magyar: pl. *Csanádi – Vargyas* 104. sz.; délszláv: *Kuhač* 103 – 104., 238., 973. sz.; *Štrekelj I.* 773 – 794. sz.; *Vuk* (bécsi kiadás) II. 382.

9. A halálra-rugdalt feleség

magyar: *Ortutay Gy.*: Magyar népköltészet. Bp. 1955. II. Népdalok. 16. sz.; délszláv: *Kuhač* 649. sz.

10. Két kápolnavirág

magyar: pl. *Csanádi – Vargyas* 1 – 4. sz.; délszláv: HNP VI. *Andrić* 1914. 174 – 175. sz. és dodatak; HNP X. *Andrić, N.*: Haremske pričalice i bunjevačke groktalice. Zagreb 1942. 61. sz.; *Raić, B.*: Narodno blago. Subotica 1923. 38. 3. sz.; *Tordinac, N.*: Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke iz Bosne. Vukovar 1883. I. sz.; *Vuk I.* 341 – 342. sz.; *Osvetnik* 49. 8. sz.; *Bugarinov, M.*: Sarajke. Srpske narodne ženske pjesme. Mostar 1904. 24.; Bilten Instituta za proučavanje folklor. Sarajevo 1953. 113. 36. sz.; *Štrekelj I.* 726 – 747. sz.

11. Elcsalt menyecske

német: Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. Hrsg. vom Deutschen Volksliedarchiv. Hrsg. von J. Meier. II. Berlin

1937. 41. sz.; délszláv: *Štrekelj* 133–138. sz.; HNP V. *Andrić* 1909. 99. sz.; *Kapper, S.*: Die Gesänge der Serben. Leipzig 1852. II. 318.; *TALVJ*: Volkslieder der Serben². Halle–Leipzig 1853. II. 172.

12. Elégetett hűtlen asszony

magyar: pl. *Csanádi–Vargyas* 20–22. sz.; délszláv: *Vuk* II. 31. sz., és III. 7. sz.; HNP II. *Bosanac* 1897. 26. sz.; HNP V. *Andrić* 1909. 205. és 217. sz. és dodatak 595., 610.; *Geseman, G.*: Erlangensi rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama. Sremski Karlovci 1925. 117. sz.; *Stojanović–Vitezica* 417.; *Istarske narodne pjesme*. Triest 1924. I. 69. XXV. sz.; *Žganec* 1950. 460., jegyzet a 375. sz.-hoz.

13. A falbaépített asszony

magyar: pl. *Csanádi–Vargyas* 5–9. sz.; délszláv: *Vuk* II. 25. sz.; HNP I. *Broz–Bosanac* 1896. 36. sz. és dodatak; *Petranović, B.*: Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. I–III. Beograd 1867–1870. III. 52. sz.; *Hörmann, K.*: Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1888. I. 68.; *Dorđević, V. R.*: Srpske narodne melodije (Predratna Srbija). Beograd 1931. 567. sz.; HNP V. *Andrić* 1909. 90–92. sz. és dodatak 459–460.; HNP I. *Broz–Bosanac* 1896. 36. sz. és dodatak; *Krauss, F. S.*: Das Bauopfer bei den Südslaven. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft. 1887. 19.; *Vuk* I. 512. sz.; *Žganec* 1950. 374. sz.; *Raić* 15.; HNP X. *Andrić* 1942. 164.

A délszláv változatok felsorolása csak tájékoztató jellegű, teljességre nem tart igényt. A tanulmányaimban szereplő Török-raboltalányt a párhuzam elmosódott volta miatt ezúttal nem vettem bele a tárgyalásba. De a fentiekén kívül még van egy téma, amely a délszlávok között ismeretlen ugyan, de a bolgárok ismerik, s így bizonyos következtetések megerősítésére témánkhoz is felhasználható:

14. A rossz feleség

magyar: pl. *Csanádi–Vargyas* 125–126. sz.; bolgár: *Sbornik za narodni umotvorenija i knižnina*. 10. k. 108. 2. sz.

Az elsorolt balladákkal azonban nem merítettük ki a magyar és délszláv balladák (valamint epikus szövegek) egyezéseit. Majd-

nem ugyanannyi a száma azoknak, amelyeket az idézett tanulmányokban nem tárgyaltam, minthogy közleményeim megszabott tárgykörébe nem illettek bele. A következő balladákban vannak még további délszláv kapcsolatok (csak példának idézek egy-egy változatot):

15. Fia rabolta anyja

magyar: *Csanádi–Vargyas* 488–490.; délszláv megfelelőire vonatkozólag l. *Putyilov, B. N.*: Szlavjanszkaja isztoricseszkaja ballada. III. fej. Balladi o tragicieseszkih vsztrecsah rodnih. Moszkva–Leningrad 1965.

16. Szolga és asszonya

magyar: *Csanádi–Vargyas* 137. sz.; délszláv: *Žganec* 1950–1952. 150ab. sz.

17. Szeretet próbája

magyar: *Csanádi–Vargyas* 118–119. sz.; délszláv: *Vuk* I. 289. sz.

18. Zsivány felesége

magyar: *Csanádi–Vargyas* 55–58. sz.; délszláv: HNP V. *Andrić* 1909. 151. sz.

19. Kényszerített és halva talált menyasszony

magyar: *Csanádi–Vargyas* 35–39. sz.; délszláv: HNP V. *Andrić* 1909. 178. sz.

20. A nászmenet közben haldokló kényszerített menyasszony

magyar: *Csanádi–Vargyas* 32–33. sz.; délszláv: *Žganec* 1950. 364. sz.

21. Anyai átok

magyar: *Csanádi–Vargyas* 40–41. sz.; délszláv: *Vuk* III. 79. sz.

22. Ügyes hűtlen asszony

magyar: *Csanádi—Vargyas* 25. sz.; délszláv: talán *Žganec* 1924. 228. sz.

S végül a ballada határait kiszélesítve ide vehetjük még a következőket is:

23. Virágok vetélkedése

magyar: *Csanádi—Vargyas* 97—99. sz.; délszláv: *Kuhač* 440. sz., valamint a románok közvetítésével a moldvai csángókhoz eljutott

24. Halott testvér

magyar: *Faragó—Jagamas* 17. sz.; délszláv: *Vuk* II. 9. sz.

25. Eladott feleség

magyar: kézirat; délszláv: *Žganec* 1950. 259. sz.

Ha ezeket a balladákat most bele akarnám vonni az áttekintésbe, ugyanolyan részletes bizonyító eljárásnak kellene alávetnem minden szöveget, mint eddigi tanulmányaimban, kiterjeszkedve egész európai rokonságukra, ami kisebb könyv terjedelmét venné igénybe. Részletes feldolgozás nélkül viszont semmiféle következtetést sem lehetne megkockáztatni. Ezért egy későbbi összefoglaló munkára hagyom ezt a feladatot, s csak a már kidolgozott összefüggések új szempontú értékelésére szorítkozom. (Annál inkább megtehetem ezt, mivel a hátralevő összehasonlító eredmények, ahogy látom, nem módosítják az eddig kialakult összképet, csak még teljesebbé teszik azt.)

Tanulmányaim legfőbb elméleti következtetései azok voltak, amelyek a ballada keletkezésének helyére, idejére és a terjedés mikéntjére vonatkoztak: hogy a ballada műfaja északfrancia földön keletkezett, a parasztság alakította ki a 14. század elejétől kezdve, és terjesztette el; nép adta népek tovább a szomszédi érintkezés folyamán; jelentős továbbadó állomása volt Kelet-Európában a középkori Magyarország, ahová vallon és francia telepések közvetítésével, valamint a sűrű vallon–magyar érintkezés segítségével korábban jutott el, mint Európa más részeibe.

Miképp látjuk ezeket a megállapításokat a magyar–délszláv kapcsolatok tükrében? Induljunk ki az átvételek alapján kirajzolódó terjedési útvonalakból.

Délszlávokhoz földrajzi elhelyezkedésük szerint négy oldalról érkezhettek ballada: olaszok, németek és magyarok felől, mint

a francia balladák közvetítői felől, sőt délről, a görögök felől is, akik a ciprusi frank királyság jóvoltából szintén közvetlenül a franciáktól kaptak balladatémákat a középkor folyamán és terjeszthették tovább szomszédaikhoz. Valóban mind a négy lehetőségnek megvannak a kimutatható bizonyítékai a délszlávok balladáiban, csak nem egyenlő mértékben.

Itt azonban ismét fel kell hívnom a figyelmet, hogy anyagom esetleg ebben a vonatkozásban is szűkebb, mint a valóság. Amikor az európai népek ballada-, illetve népköltési gyűjteményeit átnéztem, elsősorban a magyar kapcsolatokra voltam tekintettel, tehát kevesebb figyelmet szenteltem olyan szövegeknek, amelyekben magyar vonatkozás nem mutatkozott. Erre a szűkítésre nemcsak az európai (és amerikai) népköltészet anyagának szinte beláthatatlan nagysága kényszerített, hanem még inkább az a tény, hogy ez a roppant anyag húsz-huszonöt nyelv tudását igényli, ami alig legyőzhető feladatot jelentene a feldolgozó számára. Egyetlen ember nyelvtudása csakis korlátozott lehet, a legtöbb nyelv esetében egészen töredékes. Könnyen belátható, hogy ilyen körülmények között elkerülhette a figyelmemet olyan összefüggés, ami fennállhat délszláv balladák és olasz, német, görög balladák között, ha különben semmilyen kapcsolatban sincs magyar szövegekkel. Remélem azonban, hogy túl sok ilyen kapcsolat felett nem siklottam el, másrészt azok az esetek, amelyeket megláttam, annyira egyértelműen vezetnek el bizonyos következtetéseikig, hogy túl nagy egyoldalúság veszélye talán mégsem fenyegeti munkámat. Mindezek előrebocsátása után lássuk a négy szomszédnép balladaköltészetének nyomait a délszláv énekekben.

Olasz eredetű teljes balladáról a délszláv hagyományban nem tudok. Mindössze egyik ballada egyes elemeiről mutatható ki az olasz kapcsolat, s ez a *K a t o n a l á n y*. Ennek néhány változatában az olaszokhoz hasonlóan bátyja helyett vonul hadba a leány, a végső leleplező próba pedig már a legtöbb változatban nem az, hogy fürdőbe kell mennie a többi vitézzel, mint a francia–magyar (és legtöbb más) fogalmazásban, hanem át kell úsztatnia egy folyót. Az olaszoknál ugyan nem lovon kell ezt megtenni, vitéz módra, de a folyón való átgázolás mégis különbözik a fürdőtől és közel áll a délszláv megoldáshoz.

Itt mindjárt hangsúlyozni kell, hogy ezek az olaszokkal egyező vonások nem lehetnek a délszlávok változtatásai, amelyek tőlük kerültek volna az olaszokhoz, amint Szozonovics gondolta,² mivel

² Szozonovics, J.: *Pesnyji o gyevuske-voinye i bilini o Sztavre Gogynovicse*. Russzkij filologiceszkij vesztnyik 1886. 301–337.; 1887. 369–394.; 1888. 282–328.

az olasz fogalmazás kétségtelen jegyek alapján csak a franciából származhat. Ugyanakkor a délszláv balladában sokkal több változat beszél öreg vitézről, akinek kilenc lánya van, csak éppen fia nincs, s ezért kell lányának helyettesítenie — vagyis úgy, ahogy a francia-ibériai-magyar fogalmazás adja elő, s ami a bonyodalom egyedüli helyes magyarázata. Ha bátyja van a lánynak, akkor mindez értelmetlenné válik.

A fürdőjelenet átalakulása folyóatusztatássá már úgyszólván az egész délszláv változatanyagban végbement. Ez a jelenet így jobban megfelelt az egész délszláv ének szellemének, ahol erőpróbákká váltak azok a leleplezési kísérletek, amelyek másutt inkább a női szokásra, ízlésre, beidegzettségére irányultak. Az utánuk következő, a kétségtelen leleplezést ígérő fürdőjelenet így egy még nehezebb vitézi próbává változott. Eredeti formájában csak három boszniai, ill. szerb—bolgár határmenti változatban található. Korábban arra gondoltam, hogy talán bolgároktól került át ez a motívum, ahol sokféle elhomályosulásban ugyan, de mégis fürdő-próbaként maradt meg. Azonban a bolgár változatokban annyira töredékes és elváltozott ez a jelenet, hogy nehéz belőlük származtatni a teljesen ép boszniai formákat. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy ez a három szöveg őrzi az eredetibb magyar formát, amely előbb kezdett terjedni az egész délszláv hagyományban, mint az olasz, s utólag változtatták el a később megismert olasz megoldás hatására, mégpedig azért, mert így több lehetőség volt, hogy a vitézi énekek akkor még bizonyára erősebb hagyományához igazítsák a történetet. A közbejött török hódítás következtében aránylag korán elszigetelődött boszniai változatokat azonban ez a hatás már nem érte el. Az apa vagy a bátya szerepeltetése ebből a szempontból nem ad támpontot, mivel a kettősség kétféleképp is magyarázható: előbb az olasz fogalmazás terjedt el, s a későbbi, de logikusabb magyar megoldás fokozatosan — ha nem is teljesen — kiszorította amazt; vagy először a magyar fogalmazás vált ismeretessé, s a másik megoldás később néhány szövegben megzavarta az eredeti és logikus elképzelést (néhol menyegzőjét ülő bátyát, ifjú apát, sőt előfordul, hogy anyát [!] kell helyettesíteni), a többség azonban megőrizte az eredeti megoldást. Az utóbbi elképzelést támogatja az is, hogy a ballada többi motívumában, illetőleg részletelemében is mindig több egyezik a magyarral, mint az olasszal (az olasz egyezés néha teljesen hiányzik is), s a további, alább tárgyalandó balladákban is túlsúlyban vannak a magyar kapcsolatok. Olasz származású elem csak itt, ebben az egyetlen balladában található, ahol annak is más irányból jövő elemekkel kellett összeolvadnia.

Valamivel több az, ami németektől került át a délszláv néphagyományba: az *Elcsalt menyecske* ballada véglegesen elkopott töredékei, amelyekben már az eredeti esemény-mag nem ismerhető fel, csak a német fogalmazás jellemző motívuma, a három segélykiáltás; továbbá a *Háromszoros magzatgyilkos lány-anya* újabb, német feldolgozása. Mindezek a szlovén—nyugati horvát területen vannak elterjedve, s a magyar fogalmazásnak nyomai sem találhatók az egész délszláv nyelvterületen.

Igen kevés az is, ami görögöktől származó motívumnak bizonyult: mindössze egyetlen balladának — a *Kezdetlen anyós* — két változatában egy-egy jelenet. (A harmadikban ez a kapcsolat irodalmi eredetű.) A kitaszított, juhot legeltető menyecske csak akkor térhet vissza házába, ha a nyáj valami nagy létszámmra felszaporodik. Ez csoda útján végbemegy, s hazatérésekor találkozik hadból visszatérő urával. A másik szövegben pedig nagy lakomán ismeri fel hazatérő férjét. A ballada egyébként egész felépítésében, sőt néhány horvát szöveg még a hősnő nevében is egyértelműen a magyar fogalmazást követi. Tehát ismét két irányból érkező elemek összeolvastásának vagyunk tanúi: túlnyomórészt magyar származású elemek közé beillesztve egy-egy kivételes görög motívumot.

Mind a három felsorolt kapcsolatnál együttvéve is lényegesen nagyobb a magyar balladákkal fennálló egyezés; mennyiségileg is: tizenkét balladatípus, amelyből tízben kizárólag magyar fogalmazást lehet felismerni, a fenti kettőben pedig túlnyomórészt azt, amelybe beleszivárgott néhány máshonnan származó motívum is. Bizonyos esetekben a hasonlóság nagyobb foka szerint is ez az egyezés a jelentősebb: néhány párhuzamban a fogalmazás jellemző részletei — kifejezések, összefüggő részletek, nevek — is megegyeznek.

Összegezzük tehát az áttekintés tanulságait. Olasz és görög részről egy-egy motívum szűrődött néhány változatba (vagy megfelelő átalakítás után egy egész balladába). Mindegyik láthatóan későbbi beillesztés korábban meglevő magyar elemek közé. A németektől két ballada került át, mindegyik aránylag késői időben: az egyiknél ez magának a német forrásnak is újkéletű voltából következik (A *háromszoros magzatgyilkos lány-anya*), a másiknál, az *Elcsalt menyecske* enél pedig nemcsak abból, hogy végleg elkopott töredékek kerültek át, hanem abból is, hogy a német balladában meg lehetett állapítani a francia eredetű téma magyar átalakításának hatását, tehát aránylag késői kialakulását. Magyar részről tizenegy ballada vagy

balladarészlet származott; köztük széles skáláját láthatjuk a különféle átvételeknek: teljes balladaváz és fogalmazási részletek együttes átvételét, csak cselekménynek vagy csak fogalmazási részleteknek az egyezését, végül egyetlen motívum beillesztését régi hősénekek vagy újonnan alakult, de önálló balladavázak keretébe. Ebből az a tanulság, hogy a balladával a magyarok részéről ismerkedtek meg a délszlávok legelőször és így legintenzívebben is. A későbbi érintkezés már csak itt-ott egészíthette ki, vagy színezhette az egyszer kialakult képet.

Hogyan illeszthetők bele ezek a tények az előljáróban felsorolt elméleti következtetések közé?

Lássuk először a francia eredet és a fokozatos földrajzi terjedés kérdését. Elképzelésem szerint az északfrancia – vallon központból legkorábban a magyarokhoz jutott el a balladaköltészet divatja a telepések és a közvetlen érintkezés révén. Ugyanakkor fokozatosan kezdett szétáradni minden irányban és lassan terjedt német nyelvterületen nyugat felé, magán a nagy francia nyelvterületen át délre, majd tovább az olaszokhoz (és ibériaiakhoz), és még messzebb, Ciprusra, az ottani francia uralom idején. Félreértések elkerülése végett mindjárt meg kell magyaráznom, hogyan képezem ezt a közvetítést. Semmi esetre sem a ciprusi francia főurak és udvari énekesek révén. Egy ilyen uralom ugyanis azt is jelenti, hogy nagy kíséret, tehát közkatonák, cselédség, iparosok, hajósok is érkeztek a vezetőréteggel, vagyis közemberek, népi tömegek. Az uralom fennállása alatt (a 12. sz. végétől a 15. sz. végéig) a királyi család tagjainak, valamint főrendeknek és lovagoknak az utazásai révén újra és újra érintkeztek ezek a közemberek az anyaországiakkal, tehát újra és újra elvihették a honi földön termett „új nótákat” a távoli szigetországba, így a közben kialakult balladákat is. S amit a ciprusi görögök eltanultak ebből, az lassan a többi görögök közé is elszivárgott. Itt azonban nem a távolság volt az egyetlen késleltető tényező: az volt maga a görög hagyomány is, amelyben akkor még a hősének divatozott, a ballada előtti műfaj, s ezt a hagyományt nem is adta föl szinte a legújabb időkig. (Gondoljunk a máig fennmaradt Digenis-ciklusra.) Ez annak a jele, hogy a görög parasztság sem élte át a ballada divatját olyan mértékben, mint a nyugati népek, vagy a magyar, ahol a hős-epikának még a maradványait is csak balladává átdolgozva tudta fenntartani a szájhagyomány. Balladáik is sok vonást kölcsönöztek a korábbi epikától: részletezőbbek, epikus-fantasztikus motívumokat szőttek közéjük. Mindez érthetővé teszi, hogy tőlük is csak igen kis mértékben szivárgott ki az új műfaj.

Elég nagy késéssel juthatott el az olaszok közé is. Már délfancia területre is aránylag későn és kissé megkopva érkezett. Az olasz nyelvterületből pedig igazán csak a francia határral szorosan érintkező, nyugati Piemontban tudták kimutatni nagyobb tömegben. Még Észak-Olaszország középső és keletibb tájaira is csak néhány típus tudott eljutni; Közép- és Dél-Olaszországból pedig egészen a legújabb gyűjtésekig nem tudtak balladát kimutatni. Nyilvánvalóan összefügg ez a helyzet az olasz parasztság nagyon archaikus állapotával, ami akadályozta az új műfaj befogadását. E tekintetben ne tévesszen meg bennünket az olasz kultúra rendkívül magas színvonala a középkor és a reneszánsz városállamaiban. Ezeket a városokat a kereskedelem tette naggyá, s polgárságukat valóban nagyszerű gazdasági és művelődési fellendüléshez segítette. Emellett azonban a falusi lakosság maradhatott igen régies életkörülmények között, különösen középen és délen. A ballada elterjedése mindenesetre erről tanúskodik: csak legfejlettebb északolasz tájakon tudott gyökeret verni, s ott is kelet felé egyre csökkenő erővel. Minthogy oda már az északfrancia központból is késéssel érkezett, érthető, hogy a magyarokhoz képest későn és elenyésző mértékben jutott tovább az Adria túlsó partjára.

A Magyarország felől érkező ballada korábbi voltára mutat az a tény is, hogy a C s u d a h a l o t t tőlünk kiindulva a szlovéneknek keresztül juthatott el az olaszokhoz is: az útvonal egymás utáni állomásait jól szemlélteti a történet elemeinek fokozatos kopása. Ha az olaszoknál lett volna előbb a ballada, fordított útvonalat tapasztalnánk.

A németeknél nem szerepelt ilyen hátráltató tényező: az ő parasztságuk, hasonlóan a többi nyugat-európai néphez, teljes mértékben átvette a ballada új divatját. Náluk azonban a nyelvterület óriási kiterjedése volt az egyetlen akadály. Míg az egyik német terület továbbadta a másiknak a francia határtól a szlovénekig, addigra már Magyarország felől régen megismerkedtek vele, s csak néhány újabb szöveg tudott még gyökeret verni az újkorig megszakítatlan német–szlovén kapcsolatok következtében.

Az átvételek aránya, nemzetenként különböző erősségi foka tehát nemcsak összhangban van a feltételezett francia központtal és a terjedés útvonalával, hanem teljes mértékben alá is támasztja azt.

Mit vallanak az átvételek az időpontról, a ballada-stílus kialakulásának idejéről?

Ebben a kérdésben eligazítást nyújtanak az egyes délszláv területek különbségei, amit kiegészíthetünk a bolgár anyag tapasztalataival is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a délszláv területek közt tapasztalható eltérés a magyar kapcsolatok erősségében, egyes

magyar balladák meglétében vagy hiányában egy tényezőnek tulajdonítható: a korán meginduló török hódításnak. Ha igaz is, hogy a ballada a 14. sz. elejétől kezdett terjedni nyugaton, tehát valamivel később Magyarország felől a délszlávok közé, akkor ez a folyamat szerb-bosnyák területen már alig vagy egyáltalán nem folytatódhatott a 15. sz. elejétől kezdve, míg a horvát–szlovén–dalmát lakosság között megszakítatlan maradhatott egészen a legújabb időkig. Abból a föltevésből kell tehát kiindulnunk, hogy a legrégebbi átvételek még eljuthattak Szerbiába, Boszniába, de korán el is szigetelődhetnek — nem kaphattak újabb és újabb „utánpótlást” —, míg a többi vidéken a legrégebbi átvételektől kezdve a legújabbakig mindent kell találnunk, s a megszakítatlan érintkezés folytán sokkal nagyobb fokú szöveg-rokonságban. Vajon megfelelnek-e a tények ennek a föltevésnek?

Csak horvátok–szlovének ismerik a **Három árva**t, csak a szlovének közti német nyelvszigeten, Gottschee-ban a **Halál-ratáncoltatott lány**t, ismét csak a két északnyugati ág ismeri a **Egyetlen anyóst**, a **Háromszoros magzatgyilkos lány-anyát**, a **Hűségpróbát**, a **Halálrargudalt feleséget** és az **Elcsalt menyecskét**. Vannak ezek közt olyanok, amelyekről biztosan megállapítható a legújabb időkig tartó vagy éppen az újabb időkben történő hatás. Közéjük tartozik a két újabb, német átvétel, és ilyen a **Három árva**, amelynek fogalmazása a 19. századi históriások, vásári énekesek stílusának kétségtelen jegyeit mutatja, emellett két dunántúli horvát szöveg kopottan régebbi szövegezés maradványát őrzi. Világos bizonyítéka annak, hogy a legújabb időkben is lehetséges az átvétel, a gottschee-i németek **Halál-ratáncoltatott lány**-fogalmazása. Elterjedt balladánknak ez a nagyon közeli, helyenként szó szerinti párja teljesen elszigetelten tűnik fel a szlovéniai területen, legalábbis nincs tudomásom megfelelő szlovén változatról. Így tehát közvetlenül magyaroktól vehették át. Csak arra gondolhatunk, hogy az újabb időkben kialakuló időszak munkásvándorlás eredménye: gottschee-i, akkor még ausztriai németek is járhattak át a Dunántúlra aratni és más munkát végezni, ekközben tanulhatták magyaroktól, délszláv közvetítés nélkül. Mindezekben az esetekben tehát nagyon is érthető, miért nem találjuk meg őket a török uralom alá került országrészekben.

A hátralévő három típus lehet igen régi átvétel is. Hogy ezek miért nem jutottak el a távolabbi délszláv lakossághoz, nem tudjuk megmagyarázni. Mindenesetre sok ilyen megmagyarázhatatlan különbség mutatkozik az elterjedésben máshol is: pl. miért nem

ment tovább tőlünk az **Elcsalt menyecske** sem északra, sem keletre, sem délre, egyedül csak vissza, nyugatra a németekhez; a **Falbaépített asszony** csak délre, a **Csudahalott** csak északra, amikor mindegyik el volt terjedve az ország egész területén, s mindegyik irányban több balladánk is túljutott határainkon? Ilyen negatívumokból egyelőre mit sem tudunk következtetni, így a három réGINEK látszó horvát–szlovén ballada szerbiai hiányából sem. Sokkal beszédesebbek viszont a pozitív tények: a szerbeknél is megtalálható átvételek tanulságai: **Vitéz és kegyes**, a **Csudahalott**, a **Katonalány**, a **Két kápolnavirág**, s az **Elégetett hűtlen asszony**.

Mindjárt feltűnik, hogy ezek közt egyetlen olyan ballada sincs, amely késői átvételnek, modern fogalmazásnak bizonyul. Ellenkezőleg: akár az átadó, akár az átvevő hagyományban vizsgáljuk helyzetüket, mindig a legnagyobb régiségre utaló sajátságokba ütközünk. A **Vitéz és kegyes**t már csak a legutolsó fonográf-fos gyűjtés és rádió terjedő újabb népdalkultusz segítségével lehetett fölfedezni egyetlen erdélyi faluban, ott is töredékesen — francia párja egy szűkebb területről, Nivernais-ből került elő egyetlen gyűjtő néhány följegyzésében. A **Csudahalott** legrégebbi hagyományörző területeinken maradt fenn: Erdélyben, Bukovinában és Moldvában, s megint csak a legújabb gyűjtés tudta megtalálni a nyelvterület túlsó határán, a szintén nagy ősiségeket őrző Zoborvidéken (Csehszlovákia, Nyitra m.), míg országhatárainkon belül e tanulmány írása közben sikerült megtalálnom egyetlen prózává oldott változatát (Szabolcs megyében). A cselekményt fenntartó fogalmazás a francia terület szélső pontjain maradt fenn két elkopott szövegben: Dél-Franciaországban és Kanadában. A **Katonalány** a spanyol–francia határmenti partvidéken egyetlen töredékben maradt fenn; nálunk a legújabb ideig ismeretlen volt, míg egy igen szerencsés helyi gyűjtő megtalálta egy töredékes és két ép.változatát egyetlen moldvai faluban. A **Két kápolnavirág** magyar fogalmazását ugyan több változat is fenntartotta — a legrégebbi területeken (ma Romániában), Franciaországban azonban már csak nyomait találhattuk, azt is bretonoknál, egyébként angol és spanyol – portugál változatokból, valamint francia irodalmi előzményekből következtettük ki egykori meglétét. A **Falbaépített asszony** a **Csudahalot**thoz hasonlóan Romániában és a csehszlovákiai Zoborvidéken maradt fenn, Magyarországon csak említéseit sikerült följegyezni; az **Elégetett hűtlen asszony** teljesen csak a romániai magyarság körére szorítkozik. Az előbbinek nincs

nyugaton megfelelője, az utóbbinak pedig szintén csak néhány ibériai romlott változathoz követhetünk egykori francia életére. Mindebből a legrégebbi rétegre követhetünk franciáknál és magyaroknál egyaránt.

Már említettem, hogy az a három horvát—szlovén típus, amiben újkori elemek nem mutathatók ki, szintén ilyen régi rétegre utal. A *K e g y e t l e n a n y ó s* egyetlen, homályos palóc szövegtől eltekintve csak az újabban meginduló moldvai gyűjtések óta ismeretes, egyetlen, félig prózává oldott dunántúli változata pedig az utóbbi években (hangszalagról) szinte véletlenül került elő mint mese egy nyelvjárásgyűjtő anyagából. Francia párja az egyik legrégebbinek tartott, bár több változatban fennmaradt ballada, a *La porcheronne*. A *H ú s é g p r ó b a* a franciáknál már csak kikövetkeztethető a többi nép átvételeiből és egy újabbkori „át-dolgozásból”, nálunk két erdélyi és egy moldvai változata csak a cselekmény első felét tartotta fenn. A *H a l á l r a - r u g d a l t f e l e s é g* a franciáknál két homályossá kopott szövegből ismeretes, a magyaroknál egyetlen múlt századi följegyzés őrzi, egy jellemző részlete pedig, mint a francia—magyar összetartozás igazi bizonyítéka — ami nálunk más balladában is előfordul —, a magyaron kívül csak a portugáloknál került elő, mint franciáktól átvett motívum. Ez a három átvétel tehát ugyanolyan régi időből származhat, mint azok, amelyek a szerbekhez is eljutottak. Ám ezek a horvátoknál—szlovénoknál megőrizték a történet balladás jellegét és formai sajátosságait. Mit látunk viszont a szerb szövegekben?

A *C s u d a h a l o t t*, amely Jugoszlávia északnyugati területein egészen hasonló a magyar fogalmazáshoz és megtartotta annak legfőbb formai sajátosságait, a szerbeknél szétoldódik, formai sajátosságai — pl. a strofa-ismétlő forma — teljesen eltűnnek, tartalmi elemei pedig mozaikszerűen szétesnek és más tartalmi elemekkel keverednek. Mindez arra vall, hogy igen korai és rövid ideig tartó érintkezés van a háttérben, amikor kellő „utánpótlás” nélkül erősebben érvényesült a korábbi epikus hagyomány ellenhatása, s az átkerült elemek erősen megkoptak, majd nagyfokú átalakuláson mentek keresztül.

A nemzeti, epikus hagyomány erős ellenálló ereje abban is mutatkozik, hogy két esetben nem is egész ballada került át, hanem csak egy-egy motívum, amit régi, délszláv hősenek-történetbe illesztettek bele. Ilyen a *V i t é z* és *k e g y e s* különös ének-motívuma és a rajtakapott asszony fáklyaként való meggyújtása az *E l é g e t e t t h ű t l e n a s s z o n y*ban. Azok a hősenek-típusok, amelyekbe ezek a motívumok belekerültek, közősek a bolgárokkal, románokkal (sőt távolabbról az *Ivan Godinovic*

oroszbilinával is), s mind a három balkáni népnél megtaláljuk a magyar balladából átvett motívumot. Mindez megint igen korai átvételre vall, hiszen ezek a hősenek a balkáni hősepika közös, régi rétegébe tartoznak. A balladaműfaj első jelentkezése idején nyilván még igen erős volt a meggyökeresedett nemzeti hagyomány, a hősenek ellenálló ereje, s az első átvételek csak ilyen formában történhettek: olyan új elemekkel színezték a régi, kedvelt történeteket, amelyek beleillettek azok szellemébe. Új szellemű teljes énekekkel bizonyára csak fokozatosan barátkoztak meg.

Valami hasonló magatartás juthatott érvényre akkor is, amikor a *K é t k á p o l n a v i r á g* motívumát ültették át a *K é t k e d v e s h a l á l a* sokféle történeteibe. Itt nem volt egyetlen, kész cselekmény, amibe egyszerűen beleillesztették volna a megtetsző jelképet, mégsem tartották meg a ballada cselekményét, amely jellegzetesen új szellemet képviselt, a késő feudális társadalom különbségei által elválasztott szeretők izgatósorsát és a róla mondott ítéletet; ehelyett különböző indoklású saját mesevázakba ágyazták, amely társadalmi viszonyaiknak inkább megfelelt. Talán nem tévedünk, ha ezt is igen korai átvételi eljárásnak tekintjük. Mint balladaelőtti műfaj a hősenek akkor is árulkodik az átvétel korai idejéről, ha a másik oldalról nézzük, a magyarság felől. Két olyan magyar ballada is szerepel ezekben a kapcsolatokban, ami nálunk is hősenekből vagy hősenek-részletekből, illetve honfoglaláselőtti másféle énekből alakult át balladává: az *E l é g e t e t t h ű t l e n a s s z o n y* és a *F a l b a é p í t e t t a s s z o n y*. Bizonyára nálunk is az első balladák közé tartoztak azok, amelyeket a már korábban meglevő és kedvelt epikai elemekből alakítottak át a műfajjal való megismerkedés idején. Szomszédaink persze átvethették ezeket kialakulásuk után később is, bármikor, de a többi régiségre utaló tény között nem lehet véletlen az sem, hogy két ilyen szövegünk szerepel az egész Balkánon elterjedt néhány balladás elem között.

A *F a l b a é p í t e t t a s s z o n y* útja önmagában is igen tanulságos. Délszláv változatai közt két világosan elkülönülő réteget lehet megkülönböztetni, amelynek más-más a terjedési útvonala is. Egyik a Dráva—Száva közén található a Szerémségtől a szlovén határig és az Adriáig, és az asszony sorsának fantasztikus-csodás továbbfejlesztése ellenére is aránylag közelebb marad a balladai sajátosságokhoz, s gazdag variációival is aránylag egységes marad; a másik a bosnyák és szerbiai változatok csoportja, amelyben a történet sokféle, szélsőséges feloldódásai találhatók, s ahol kivehető a délről, a bolgár határ felől északnyugat felé haladó terjedés. Az eddigiek alapján nem nehéz ebben a kettősségben is a török

hódítás választóvonalának hatását látni: a déli csoport oldottsága a korai elszigetelődéssel jól magyarázható. Vegyük hozzá a *Katonalány* tanulságát, hogy egy régi magyar motívum a keleti bosnyák részekben marad fenn az újabb, nyugati elemmel szemben (még ha itt fordított is a helyzet: ez a „régí” a balladásabb, s az új az „epikusabb”, de egy olasz ballada adta neki az indítást): akkor világossá válik, hogy a szerbiai (és a vele közös balkáni) elterjedésben kereshetjük a legrégebbi elemeket, s hogy a délszláv területek különbségei a balladai elemek tekintetében nagyrészt a török hódítás által megvont térbeli és időbeli cezúrának köszönhetők.

Ellenőrizhetjük ezt a tanulságot a bolgár–magyar kapcsolatokkal is³. Ezekre ugyanis pontosan azok a szempontok érvényesek, mint a szerbekére, hiszen osztoztak egymás történelmi sorsában. Mit tanulhatunk magyar származású ballada-elemeikből? Mindekelőtt láttuk már a fentiekben, hogy náluk is elterjedt az a két, hősnékre ágyazott balladai motívum, amit a szerb hősepika is fenntartott. Ezekről eltekintve minden magyar kapcsolatuk függetlennek látszik a szerbekétől: ha ugyanazt a magyar balladát vagy balladarészletet találjuk is náluk, amit szomszédaiknál, akkor is a fogalmazás és a részletek olyan különbségeket mutatnak, hogy abból egészen biztosan külön, önálló átvételre, közvetlen magyar–bolgár kapcsolatra kell következtetni. Mégis, ugyanazokat a törvényszerűségeket állapíthatjuk meg náluk is, mint a szerbeknél. A *Két kápolnávirág*ból ők is csak a sírvirágot vették át, a cselekmény náluk még kurtább és idegenebb a magyar balladától (míg a sírvirág képzetében náluk közvetlenebb és közelebbi a hasonlóság). A *Katonalány* és a *Csudahalott* – a szerbekhez hasonlóan – náluk is – nagyobb kopást és szétoldódást mutat, mint a horvátoknál (kivéve azt, hogy az olasz ötlet a fürdőpróba átalakítására már nem hatolt el ideig, s ennyiben a bolgár *Katonalány* meséje hasonlóbb a magyarhoz); tehát itt is szembetűnő a régi műfaj nagyobb ellenállása – vagy az új csekélyebb hatása – és a megszakadó kapcsolatokból származó elszigetelődés. A *Falbaépített asszony* ugyan némileg más képet nyújt: a bolgár fogalmazás mutatja a legerősebb hasonlóságot a magyarral és az aránylag legballadásabb fogalmazást az egész Balkánon; ezért következtettem arra, hogy a bolgarság volt a magyar ballada kisugárzó központja a szomszédok között. De ez az egész képből kiugró körülmény kívánta is a külön történelmi

magyarázatot. Feltűnő viszont, hogy minden olyan kapcsolat, amely csak horvát–szlovén területen mutatható ki – legyen az magyaroktól avagy németektől származó – éppenúgy hiányzik a bolgároknál is, mint a szerbeknél. Ez az egyöntetűség csakis a közös földrajzi-történelmi helyzet következménye lehet.

Ugyanakkor a déli határon más vonatkozásban is igazolódnak elképzeléseink. A *Rossz feleség* görög változata beszivárog a bolgárokhöz és az aromunokhoz, de csak a legdélibb tájakon, a görög határ mentén, s létrehoz egy-két elszigetelt változatot. Ugyanígy jut el az albánokhoz a *Katonalány* görög fogalmazásának egy-két részlete hősnőjének nevével együtt. Ez a nagyon szörványos határmenti átvétel, amelyben a cselekmény már a görögöknél erősen átalakult fantasztikus-mesés szellemben (a *Katonalány* esetében), a Ciprusról kiinduló francia hatás végső, elcsendesedő hullámaiként képviseli.

A bolgár tapasztalatokkal is alátámasztott délszláv tanulságok tehát a terjedés mikéntjére és idejére vonatkozóan a következők. A horvát–szlovén terület különbségei a szerb–bolgárral szemben, ahogy a magyar balladakapcsolatokban mutatkoznak, csak azzal magyarázhatók, hogy egy korábban meginduló érintkezést a török hódítás erős uralmi-ideológiai határa megakasztott. Időben ez azt jelenti, hogy a 14. század végéig még több-kevesebb lehetősége volt az érintkezésnek, de a 15. században, különösen annak közepétől kezdve egyre jobban visszaszorult Szerbia északnyugati sarkára, majd ott is lehetetlenné vált. Ha tehát helyes az a feltevésünk, hogy a ballada teljes kibontakozásának kora a 14. század, akkor a fenti tanulságok igen jól beilleszkednek az általános európai időkeretbe. Még beszédesebb bizonyítékot kapunk a terjedés mikéntjére vonatkozó elképzelésünkre. Ha a török hódítás cezúráját okozhatott a ballada terjedésében, akkor valóban nép adta tovább szomszédnépnek, falu falunak az állandó érintkezés, a mindennapi élet folyamán. Ebben jelenthetett akadályt a török uralom határa, különösen pedig az állandó háborúskodás által okozott zárlat és elnéptelenedett „senki földje”. Viszont semmiképp nem vágta el az énekesek érintkezését, ahogy a magyar reformátusok „értelmiségi kapcsolatait”, papok jövését-menését sem. (A török alatti Pécs hosszú ideig református könyvkiadási központ lehetett.) Magyar íródeákok szolgálata török basák udvarában, a török–magyar bajvívások története is arra vall, hogy énekesek jövését-menését és érintkezését számára nem lehetett szigorú elválasztóvonal a török uralom határa. Ha mégis volt cezúra, akkor néptől népig terjedt a ballada, nem pedig az énekesrend útján.

³ Vargyas Lajos: *Contacts Hungaro-Bulgares dans le folklore*. Izvestija na Etnografičeski institut i muzej. VI. Sofija, 1963. 343–349.

Ezzel azonban elérkeztünk tanulmányaim legjobban vitatott pontjához. Az énekesrend hívei csak kiemelkedő egyéniségek, specialisták, „költők” munkájával tudják elképzelni a balladák megalkotását és terjesztését. Arra az érvre pedig, hogy minden ismert alkotás, ami hivatásos énekesektől származik, ég és föld távolságra áll a ballada világától, azt felelik, hogy nem a főúri körökben mozgó, kiemelkedő énekesekre gondolnak, hanem a nép közt működő kisebbekre, névtelenekre. Későbbi munkámra hagyom a pozitív érvelést: elképzelhető-e balladák kialakulása énekesek nélkül, „közösségi” alkotásban — lássuk itt most egyelőre a negatív érvelést: bizonyítható-e a nép közt élő kisebb énekesek szerepe a balladaalkotásban és -terjesztésben?

Ebben a kérdésben döntő szava van a délszláv népköltészetnek. Ez az egyetlen néphagyomány Európában, ahol szinte napjainkig, tehát szemünk láttára élt és működött az énekesrend utolsó maradványa, mégpedig éppen az a fajta, nép közt élő „kisebb” előadótípus, amelynek a balladát kellene tulajdonítanunk. Amit tehát rájuk hivatkozva elképzelnek, az itt nem egy eltűnt és többé rekonstruálhatatlan múlt kódéba vész, hanem tudományosan tanulmányozható. Mert a délszláv népköltészet világosan megkülönbözteti az énekesek műfaját, ami az ő kizárólagos repertoárjukat alkotja, s ami egyedül méltó hozzájuk: a vitézi éneket („junačka pesma”) attól, ami nem az övék, amit korábban bizonyára nem is énekeltek, ami mindenkié, s főleg az asszonyoké: a nőénekektől („ženske pesme”). Melyik csoportba tartoznak tehát náluk a balladák? Szinte kivétel nélkül a nőénekek közé! Néhány balladának egyik-másik változata ugyan a vitézi énekek között is szerepel a gyűjteményekben — nem lehet tudni, nem az egykori gyűjtő félreértése következtében-e —, de azoknak is legtöbb változatuk a nőénekek közt található. Két ballada van, amelynek egyes változatainál valószínű, hogy az énekes minősítette vitézi énekek: a *Falba épített asszony* és a *Katonalány*. Az utóbbinak vitézi környezetben játszódó cselekménye okozta a kettősséget, az előbbinél pedig az, hogy egyes változatok (éppen a déli, elszigetelődött csoportban) a meghíúsuló várépítést történelmi hősnevekhez kötötték, akik másutt hősénekekben szerepelnek. Azonban maga ez a kettősség is világosan bizonyít: igazi hősének sohasem minősülhet asszonyéneknek. A ballada tehát világosan el van különítve az énekesrend műfajától. Az egyetlen élő hagyományban tehát, ahol énekeseket és balladát együtt találunk, a kettőt nem találjuk egymáshoz kapcsolva. Az énekesek maguk határolják el magukat tőle, nem tartják egyenrangúnak azzal, amit egyedül ők terjesztenek, ők tartanak fenn, ők variálnak:

a hősénektől, amit ezért saját alkotásuknak tekintenek. Ezt a döntő tanulságot eddig még nem méltatták figyelemre az énekesrendi alkotás szószólói.

A ballada nyugat-európai műfaj, és hosszú ideig úgy látszott, hogy problémái csak a nyugati népek egymásközi problémái, A magyar–délszláv kapcsolatok hozzájuk képest peremjelenségnek látszhattak. Az elmondottakból azonban nyilvánvaló, hogy ha egy kelet-európai problémakört alaposan és a nagy összefüggések ismeretében vizsgálunk, nemcsak a szorosan vett szomszédnépi kérdésekre kaphatunk feleletet, hanem a ballada általános, központi kérdéseire is.